

Vladikavkas, hoofdstad van Noord Ossetië

Europa loopt dood in Vladikavkas. Het is de hoofdstad van Noord Ossetië bij het drielandenpunt met Ingoesjetië en Georgië. Vladikavkas betekent 'heerser van de Kaukasus', maar niets in het vriendelijke stadje met stugge inwoners wijst op die heroïsche functie voor de regio. Wij waren op weg naar de Georgische hoofdstad Tbilisi in onze poging om per auto de Zwarte Zee te ronden, op zoek naar de grenzen van Europa. In Vladikavkas vroegen we de weg naar Tbilisi, de hoofdstad van Georgië. Volgens de kaart was er dertig kilometer langs de Ingoesjeetse grens, ten zuiden van Vladikavkas een grensovergang. Met een ingehouden plezier van 'Dó ist de Bahnhof!' werden we alle kanten op gestuurd. De Georgiërs zijn niet populair in Noord Ossetië; er moet dus iets mis zijn met wie naar Tbilisi wil. De laatste post van de verkeerspolitie voor de grens mochten we passeren voor honderd roebel en bij de laatste legerpost moest ik precies opschrijven hoeveel in Nederland de Mercedes 180 en 240 kosten uit 1997, 1998, 1999 en 2000. Veel te laag gegokt, zag ik later op Internet. De kans dat ze er een komen halen, is dus groot.

Alle huizen langs de Ingoesjeetse grens waren verlaten en kapot. De grensrivier langs de weg meanderde ondiep in een breed kiezelbed. Bij

De grensrivier tussen Noord Ossetië en Ingoesjetië

de Russische grenspost stond een korte rij met alleen Russen en Georgiërs. Een junk kwam direct aanbieden dat we voor twintig euro naar vooraan de rij mochten. Ik had inmiddels geleerd dat een deal met de soldaat bij de slagbomen goedkoper was, dus ik ging er niet op in. Maar de soldaat gebaarde dat we er helemaal niet door mochten en terug moesten. Dat begreep ik net zo lang niet tot hij het gebaar maakte dat ik de rij gratis mocht passeren.

Anderhalf uur soebat-

ten en wachten later kwamen we er achter dat de soldaat gelijk had met zijn eerste gebaar. We werden teruggestuurd. Sinds 1999 was die grenspost door niet één 'buitenlander' gepasseerd. De rij waar we langs reden, was niet blij want de auto's achter ons kwamen pas aan de beurt toen wij rechtsomkeert maakten.

Die nacht brachten we door in het Intourist Hotel Vladikavkas. Als ik het over 'we' heb, dan bedoel ik ook Marjolijn Masselink. In de Mercedes Vito bestelwagen van haar bedrijf City Safari, maakten we de reis. Onderweg sliepen we bij voorkeur in de bus op een berg, in een bos of op een uienveld, maar in de stad zochten we het beste hotel.

Aan de Ingoesjetische kant wordt waterkracht opgewekt

Marjolijn op de zebra en de moskee van Vladikavkas
Vrijdag en zaterdagavond karaoke in het park

De Bazaar van Vladikavkas

De soldaat heeft door dat Marjolijn fotografeert

Vladikavkas is een prettige stad waar de mensen flaneren langs de rivier en karaoke doen in het park; ontspannen genoeg voor Marjolijn om haar hardloopschoenen aan te trekken en een uur te gaan rennen. Noord Ossetië is vrijwel helemaal orthodox, maar toch heeft de moskee een prominente plaats langs de rivier gekregen. Je hebt daar de ronde en de lange gezichten. De bolkoppen zijn joviaal en

lichamelijk. Een bolkop agent slaat zelfs z'n arm om je schouder terwijl hij zegt dat hij niet vijftig maar honderd roebel moet hebben voor je je papieren terugkrijgt. De langkoppen zijn stug en ongeïnteresseerd. Ik stel me er bij voor dat zij indertijd door Stalin uit het noorden zijn overgebracht om te voorkomen dat het hier in Ossetië te gezellig wordt. Eerst dachten we nog dat hun ongeïnteresseerdheid verlegenheid was, maar zelfs in deze *cul de sac* waar al vijf jaar geen westerlingen met een auto zijn geweest, kijken ze niet op of om als we ze groeten, zelfs niet nadat we hen al lang gepasseerd zijn en ze denken dat we niet meer kijken, zoals de meisjes in Syrië en Jordanië. Honderdduizenden spreken hier nog *Ironisch*, het belangrijkste dialect van het Ossetisch, dat verwant is aan het Perzisch en Koerdisch.

Voor we beginnen aan onze gedwongen terugkeer gaan we de stad in om een moertje en een boutje van vijf millimeter te zoeken. Wij spreken geen woord Russisch en Vladikavkas spreekt niets dan Russisch, maar dan ook geen woord. Zo'n zoektocht dwingt tot contact. We vragen naar de bazaar terwijl we er midden in staan. Aan weerszijden van de weg verkopen de mensen van het platteland hun spulletjes. Sommigen met vergunning, de meesten blijkbaar niet. Als de marktmeester in soldatenuniform langskomt, dekken oude vrouwtjes schielijk hun waren af en kijken ze alsof ze op de bus wachten: drie flessen melk bij de ene, een tasje tomaten bij de ander. Scheldend trekt de soldaat door de straat tot hij merkt dat Marjolijn fotografeert. We worden opgebracht en moeten mee naar het stationsplein waar hij er een politieagent bij haalt. Wij controleren hoe ver de halsband is door aan tegengestelde gezichtshoeken te dralen of af te dwalen in de massa. Hij weet niet wat ie met ons moet, maar heeft alles in de gaten. Dan ziet hij dat Marjolijn hem, de agent en mij fotografeert. Terwijl hij op haar afloopt, steek Marjolijn het geheugenstickje in haar borstzak. Nu zijn de rapen gaar. We moeten mee, terug de straat in die we uitkwamen. Met onze paspoorten in zijn hand ge-

klemd maant hij ons constant door te lopen. In een winkel van tassen en koffers worden onze paspoorten gekopieerd. We proberen zo weinig mogelijk onder de indruk te zijn en overwegen een sporttas aan te schaffen met het opschrift *Vladikavkas*.

Achteraf natuurlijk spijt dat we hem niet gekocht hebben. Elke reis stapelen dat soort kleine spijtjes zich op, zoals bij de kaasvrouwtjes in de bergen. Na het passeren van een paar kaasvrouwtjes realiseer je je dat ze een zelfgemaakt, lokaal en heel mischien wel lekker product verkopen dat er in elk geval heerlijk uitziet. Bij het laatste kaasvrouwtje zit er een auto achter je die je net met veel moeite hebt ingehaald. 'Bij de volgende stop ik' besluit je.

Wat is ons adres? wil de marktsoldaat weten. Dat was Intourist Hotel, maar nu is het weer de auto. Waar is die auto? Om de hoek, kom maar mee. Daar moeten we wachten op een hogere die is opgeroepen. Hij wil de foto's hebben. Ik tast de grenzen af. Hij krijgt ze niet en in vloeiend Nederlands leg ik hem uit dat we toeristen zijn, dat het normaal is dat die fotograferen en dat de foto's

privé zijn. Wat ik hem niet vertel is dat er op het stickje nog foto's van gisteren staan, van Ingoesjetië aan de andere kant van de grensrivier en dat ik één twee drie niet weet hoe ik dat moet rijmen met het toeristenverhaal. De hogere komt er bij. Een nog hogere is onderweg. Aangekomen bestudeert hij langdurig de paspoorten terwijl de anderen de auto belegeren. Met een laars op de bumper, een elleboog op de motorcap overschrijden ze de irritatiegrens. Marjolijn treedt op. Weg-

In de bazaar van Vladikavkas wordt legaal en illegaal gehandeld.

wezen! Van die auto af! Afstand!

De man die als tweede gekomen is, draait zijn hoofd naar Marjolijn en blikst meewarig. Ik moet nu ingrijpen, anders vliegt ze hem aan. Ik verhef m'n stem net onder het niveau van schreeuwen maar luid genoeg dat alle omstanders het horen en laat de drie weten dat het nu afgelopen is. Dat we lang genoeg hier gestaan hebben. Dat we nu instappen en weggaan. Steeds meer mensen blijven staan en verschijnen achter de ramen. Ik zit inmiddels achter het stuur en de motor draait. De hoogste van de drie met de indrukwekkendste pet heeft waarschijnlijk geen officieel misdrijf kunnen bedenken of ziet een diplomatiek conflict aankomen waarin hij niet geslachtoffer wil worden; hij drukt de

Foto's van Interfax van het Internet geleend

'We worden verslagen door ons oordeel'

paspoorten in m'n wachtende hand en het drietal loopt mokkend weg.

Met knikkende knieën en een belangrijke ervaring in de omgang met de macht rijker, beginnen we aan de terugtocht. Zelfs de stugge langkoppen in het publiek lachen ons toe. Een rondkop steekt zijn duimen op: succes! Nog geen uur later rijden we langs Beslan, bij de afslag naar Grozny. Saai stadje. Vanaf hier zitten we weer op de 'terrorist highway', de enige weg van Grozny naar Moskou. Thuis zagen we de hartverscheurende beelden uit Beslan. De kinderen die vluchtten uit de school. Dat ze in onderbroek

zijn is niet zo bijzonder. Zo zijn ze ook gekleed als ze 's middags zwemmen en dollen bij de rivier. Maar hun ogen... *The horror...*

Marlon Brando zei het als Cole Kurz in *Apocalypse Now*: "I've seen the horror. Gruwel! Het is onmogelijk om met woorden uit te leggen wat noodzakelijk is aan hen die niet weten wat gruwel betekent. Gruwel. Gruwel heeft een gezicht. Je moet die gruwel tot je vriend maken. Gruwel en de morele doodsangst zijn je vrienden. Zo niet, dan zijn het vijanden die je moet vrezen. Waarachtig vijanden. Ik weet nog, toen ik bij de Special Forces zat, wat nu duizend eeuwen geleden lijkt... We gingen een kamp binnen om inenting uit te voeren bij wat kinderen. We verlieten het kamp nadat we hen hadden ingeënt tegen polio. Een oude man rende ons achterna. Hij hilde. Hij zei niets. We gingen terug. Zij waren gekomen en hadden iedere ingeënte arm afgehakt. Daar lagen ze, op een stapel. Een stapel kleine armpjes. En ik weet nog dat ik hilde, ik jankte als een soort grootmoeder. Ik wou m'n tanden uittrekken. Ik wist niet wat ik wilde. En ik wilde het onthouden. Ik wilde 't nooit vergeten. Nooit. En toen besepte ik, alsof ik neergeschoten was met een diamant, een diamanten kogel recht door m'n voorhoofd. En ik dacht: mijn God, wat geniaal. Wat geniaal. De wil om dat te doen. Volmaakt, waarachtig, compleet, kristalhelder, zuiver. Toen besepte ik dat zij sterker waren dan wij, want zij konden er tegen. Dit waren geen monsters. Dit waren mannen, getrainde kaders. Mannen die vochten met hun hart. Die gezinnen hadden, vervuld van liefde. Maar ze hadden de kracht, de kracht, om dat te doen. Als ik tien divisies had met dat soort mannen, dan zouden onze problemen snel voorbij zijn. Je moet mannen hebben die moraal hebben en tegelijkertijd in staat zijn om hun primitieve instincten in te zetten om te doden zonder gevoel, zonder hartstocht, zonder te oordelen. Zonder te oordelen. Want we worden verslagen door ons oordeel."

The horror... De stugge langkopjes en de joviale rondkopjes van Noord Ossetië zijn nu verenigd in hun blik: afschuw, gruwel, ongeloof dat zulke monsters ooit School Nummer 1 aan de Kominternstraat zouden binnenvallen. Een paar maanden later gaf de Russische president Vladimir Poetin de filmer Francis Ford Coppola een Gouden Adelaar van

De 'Terrorist Highway' van Grozny naar Moskou komt in Beslan Rusland binnen.

Soviet heroiek blijft overeind langs de 'terrorist highway' van Grozny naar Moskou

Moskou laat zich fotograferen voor de fontein van Sochi.

de Nationale Academie voor Filmische Kunst en Wetenschap. In zijn speech zei Poetin dat Coppola zo nauwgezet de gruwelen van de oorlog had weergegeven. Denkend aan Beslan moet Poetin gedacht hebben: 'Geef mij tien zulke divisies...'

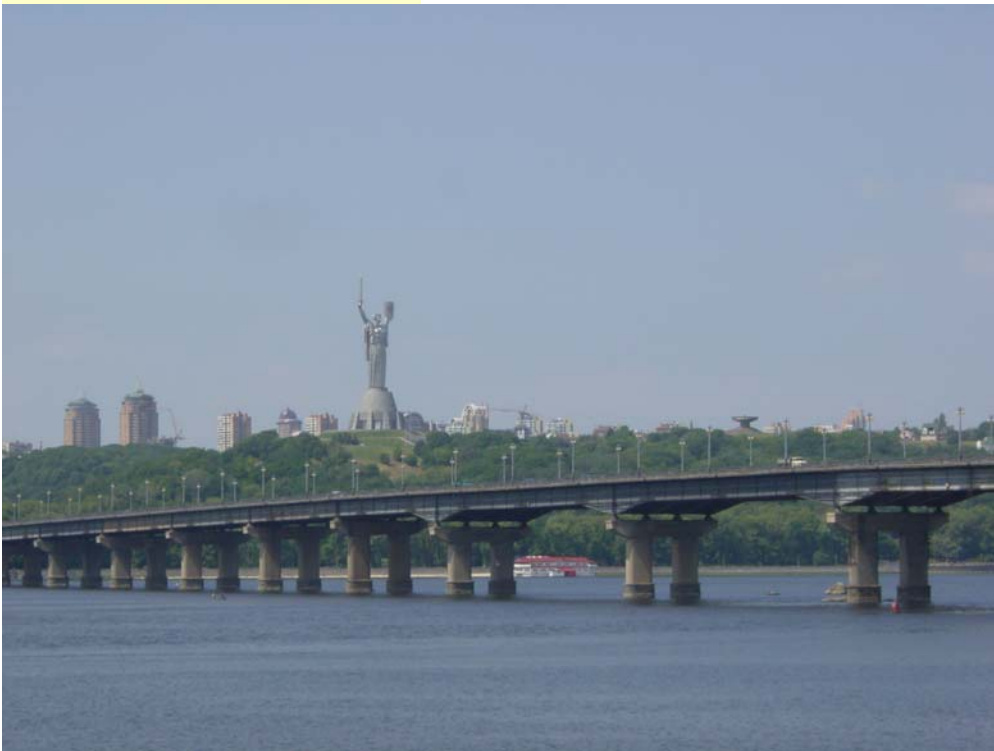
Op de heenweg was de *terrorist highway* echt *creepy*. Het is de enige weg achter Warschau waarlangs geen watermeloenen verkocht worden. De parkeerplaatsen zijn leeg. Langs deze weg gaan de zwarte weduwen met TNT en semtex naar Moskou om vliegtuigen op te blazen en metrostations. Maar blijkbaar is dit ook de plek waar roversbendes het geld ophalen voor de strijd. Niet stoppen is de boodschap. We moesten wél stoppen want de tank raakte leeg. Een benzinstation was open en dicht tegelijk. Niemand te zien. De ramen van de kassa geblindeerd met zwart *one way vision* folie. Een klein en diep schuifluikje waar geen loop door kan. Daar moest eerst geld in. Daarna kon je voor dat bedrag diesel tanken. Geen gesprek, geen groet. Desolaat. Maar nooit was er een concrete bedreiging. Op de terugweg was er zelfs van de gevoelde dreiging niets over, zoals je dat ook hebt op de terugweg langs het pad door het enge beesten bos.

De Georgische ambassade in Brussel had ons een transit visum verkocht. Je moest er dus aan de ene kant in en aan de andere kant uit kunnen. De ondoordringbare rug van de Kaukasus kan alleen hier worden overgestoken. De enige andere weg met een grenspost was vlak bij Sochi, langs de Zwarte Zeekust door Abchazië. Daar lieten de Russen ons wel passeren, maar we werden teruggestuurd door de Abchazische rebellen die daar de buitengrens van Georgië bewaken. Als er geen visum voor Georgië in het paspoort had gezeten, hadden ze ons misschien binnen gelaten.

Terug in Sochi zijn we op zoek gegaan naar een boot, want opgeven was geen optie. Bij de haven, in het kantoortje van een verlader vonden we uiteindelijk iemand die ons een kaartje wilde verkopen voor de ferry naar Batumi. Die zou de volgende avond vertrekken. Sochi is een vrolijke vakantieplaats waar de Moskouse middenklasse en nouveau riche z'n geld komt uitgeven. En iedereen moet op de foto bij de fontein. Een van de vliegtuigen die kort na de bezetting van de school uit de lucht plofte, was met zulke vakantiegangers uit Moskou op weg naar Sochi. Platte beeldbuisen, Armani, Diesel, Adidas en Big Macs zijn volop uitgesteld, dus wij hebben onze zoektocht naar boutjes en moertjes van vijf millimeter voortgezet. In de bazaar bij het station hebben we uiteindelijk bij de ene kraam de moertjes gevonden en bij een andere de boutjes.

Die hadden we nodig om in de auto de *flightcase* met camera, computer en een baksteen met 250 gigabyte geheugen voor films in het verste hoekje vast te zetten. Dat zou een rover op z'n minst hinderen in z'n

Europa stopt bij de Dnjepr en de Eufraat

Kiev aan de Dnjepr. Rodyna Mat, de moeder van de natie, lijkt het volk ten oosten van de Dnjepr te willen tegenhouden.

werk. De bevestiging is gelukkig nergens getest. Ook bij de vele douane- en politiecontroles zijn ze nooit zo ver gekomen. Mensen die zeggen dat ze kamperende toeristen zijn en worden aangetroffen op vreemde plaatsen met een professionele camera zijn bij voorbaat verdacht en dat betekent in de politiestaten rond de Zwarte Zee dat je eindelijk kan worden lastiggevallen en ondervraagd.

We hebben de buitengrenzen van Europa gefilmd. De Dnjepr zou de volgende grens kunnen zijn na de Bug die sinds kort die functie heeft. De Dnjepr loopt weliswaar dwars door de Oekraïne, maar daar zeggen de katholieken in het westen dat de orthodoxen in het oosten nog steeds niet in de gaten hebben dat de Tsaar weg is. *Good riddance*. Een grens dwars door Duitsland heeft per slot ook decennia lang bestaan en een van de nieuwe buitengrenzen loopt nu dwars door Cyprus. En als een

grens dwars door een land niet kan, mag Turkije in z'n huidige vorm nooit lid worden. Dan zouden we een nieuw ijzeren gordijn dichttrekken dwars door Koerdistan. Turkije tot aan de Eufraat en de Aras zou wel kunnen. Het achterlijke noordoosten van Turkije blijft er dan bij en zo hebben we een grens met Georgië dat zo graag lid wil worden.

Voorlopig moesten we daar nog zien te komen, want het noorden zit potdicht. 'We hebben geen grens met Georgië'

zei de medewerker van de Russische ambassade in den Haag toen Marjolijn voor een transitvisum ook een visum voor het volgende land moest laten zien. De kaart moest er aan te pas komen voor de aanvraag in behandeling werd genomen. Een medewerker van president Saakasjvili zou later op de kanselarij in Tbilisi met dezelfde verbazing zeggen: 'Is die grens al vijf jaar gesloten? Tja, er komt nooit iemand zo het land binnen. Iedereen komt hier met het vliegtuig.' Het is als het oude *Rotterdam Zuid* grapje. Iemand roept vanaf de stadse kant naar een figuur aan de overkant: 'Hoe kom je daar?' 'Weet ik niet,' wordt teruggeroepen, 'Ik ben hier geboren!'

Als we uiteindelijk in het Russische Sochi door het hek mogen om in te schepen, blijkt de ferry nog niet te zijn aangekomen. Er ligt alleen een groot uitgevallen fietspontje. Een goed onderhouden Volga was de enige andere auto in de rij en een van de inzittenden van die auto had al aangegeven dat hij voor

Aan boord van de Svetlov in de haven van Sochi

Za Mir!

Russen op weg naar hun geliefde Georgië

ons de boot op wilde omdat hij lager was. Ik begreep er op dat moment niets van, maar toen het duidelijk werd dat er helemaal geen 'ferry' kwam, begon het te dagen. We moesten allebei op het fietspontje gepropt worden. Het dek lag ver onder de kade en de auto's konden dat verschil over de uitgelegde planken niet overbruggen zonder vast te komen zitten. Bovendien was het dak van de Vito te hoog. Dat laatste werd opgelost door de zwemvesten die waren bevestigd aan het plafond, te verwijderen.

Daarna moest de auto klimmen op dikke blokken hout die de potige bemanning tegen de banden drukte en die met veel gas genomen moesten worden. Met een ware minachting voor het behoud van hun handen, leverden zij zich over aan mijn controle over gas, koppeling en rem. Ik had geen idee wat zij onder de auto deden en probeerde alleen zo goed mogelijk te reageren op hun opgewonden 'vai vai vai!' geroep en hun handgebaren. De weerstand die ik op een gegeven moment probeerde te overbruggen, bleek geen hoog blok te zijn, maar de uitlaat die onopgemerkt tegen het blok hing. Pas toen de uitlaat afbrak, zat er weer beweging in. Met een paar ijzerdraadjes en bij elkaar een uur duwen en trekken is het gelukt de Volga, de Vito en een dichtgesoldeerde zinken doodskist aan boord te krijgen.

Op het plekje dat nog over was stond een tafel met twee banken dat snel in bezit genomen werd door de drie Russen van de Volga: een stel uit St Petersburg en een neef uit Voronez die hun hart verpand hadden aan Georgië. De bestuurder van de Volga was baas van de politieacademie geweest en neef Roland had bij de douane gewerkt, maar waren met het oplopende conflict tussen Rusland en Georgië er met al hun landgenoten uitgeknikkerd. De Volga was zijn afvloeiingsregeling en die bracht hen zo vaak mogelijk terug naar Batumi. Van de anti Georgische Russische politiek begrepen zij niets, evenmin als het gestook van Rusland in Zuid Ossetië.

De overige passagiers zaten op versleten vliegtuigstoelen in een bloedhete ruimte. Wij werden aan de tafel genood waar twee literflessen wodka op gezet werden en kranten open gingen met dikke plakken worst, ham, lange slierten zoute gerookte kip en zwaar bruin brood. Op z'n Georgisch moest ieder om de beurt een toast uitbrengen en bij elke toast moest het glas in één teug leeg. *Za mir!* Op de vrede. We voeren vlak on-

der de kust en zagen de lichtjes van de Abchazische hoofdstad Sokhumi van waaruit soms gewapend wordt gebakkeleid over de territoriale wateren. Het was een rustige tocht door de nacht. Geen wind, geen schoten. De hitte van de machinekamer vulde het schip. Ik mocht een half uurtje proberen met de joystick het schip op koers te houden zodat de kapitein en de stuurman de handen vrij hadden voor de wodkaflles. *Za Mir!*

De haven van Poti bereikten we voor zonsopgang en het bootje moest nog drie uur in het midden van het havenbassin blijven liggen omdat de douane er

Wachten in de haven van Poti

Stuurman van de Svetlov

nog niet was. Toen volgde onze eerste kennismaking met de Georgische bureaucratie. We mochten niet van boord met de auto maar moesten mee naar Batumi, de hoofdstad van Adzharië. Maar wij wilden wél van boord. Dat zou veel geld kosten, zeiden ze. Met corrupte ambtenaren hadden we inmiddels ervaring. Om de Oekraïne binnen te komen moesten we uiteindelijk honderd euro betalen om de douaniers over het hoofd te laten zien dat het visum pas twee dagen later zou ingaan. De douaneman van Poti dacht dat het wel vijftig euro ging kosten. Na de hitte van de machinekamer, de wodka op de vrede en een paar uur slaap in de kleren van gisteren had ik het er graag voor over om niet terug aan boord te gaan dus ik ging akkoord zonder onderhandelen.

De hoge prijs bleek bedoeld als afschrikking. Er was geen douanekantoor voor het inklaren. De kapitein wilde vertrekken en de auto stond aan boord. Iedereen was aan het schelden en ze dirigerden ons terug naar de boot. Ik hield voet bij stuk, want ik vond dat ik een deal had. Uiteindelijk ben ik met een van de douanemannen in een oud Mercedes wrak Poti ingereden naar een kantoor met ambtenaren. Op een formulier moesten in vier kantoortjes op drie verdiepingen in het donkere, kale afgetrapte gebouw stempels gehaald worden. Een keer mocht ik mee naar binnen en werd hartelijk ontvangen; de andere keren moest ik wachten op de gang, maar steeds moest ik kleine coupures aan

De afhalers wachten geduldig op de passagiers in Poti

smeergeld meegeven aan mijn compagnon tot de vijftig euro bijna op was. Ondertussen kreeg ik een dringend telefoontje op m'n mobiel. De verbinding was slecht, maar ik begreep dat het pontje weer het zeegat koos met Marjolijn en de auto aan boord. Maar sneller ging het niet. Iedereen moest wel laten zien dat ie werkte voor z'n geld. Toen het Mercedes wrak er op de terugweg naar de haven mee ophield, belde de douaneman met een lichte paniek en maakte geruststellende gebaren in mijn richting. Na minuten voorgloeien sloeg de diesel toch nog aan. Het schip was inderdaad van wal gegaan en lag weer midden in het havenbassin.

Uren wachten de passagiers van de Svetlov tot we van boord mochten.

Het laatste standbeeld voor Stalin in zijn geboorteplaats Gori

daar wilden ze niets van weten. Wachten waren ze gewend. Ze hadden genoten van de strijd met het gezag. Voor drie Euro repareerde een lasser in Poti de uitlaat en de weg naar Tblisi lag open.

Die weg loopt pal langs de zuidgrens van Zuid Ossetië en dus ook langs Gori, de geboorteplaats van Stalin. Daar hebben we het standbeeld van vadtje Joseph bekeken aan de Stalin Prospekt, zijn allerlaatste beeltenis van de hele Sovjet Unie. Toen we hier later weer passeerden op weg naar Turkije, trokken in Gori troepen samen om de Georgiërs te beschermen tegen de Ossetische rebellen. Van hieruit kunnen ze langs een waaier van weggetjes het snelst de Georgische dorpen rond Tskinali bereiken. We hadden het Metechi Sheraton verdiend, vonden we. Een eiland van Amerikaanse beschaving in de stof en de diesel van de geplaagde hoofdstad. De Nederlandse ambassade zit in dit gebouw op de derde. De Duitse en de Amerikaanse nemen hele verdiepingen in beslag. Zwembad, fitness, Internet op de eigen laptop op de kamer...

Voor vertrek had ik via de Georgische ambassade in Brussel al brutaalweg om een interview met president Saakasjvili gevraagd. Van het secretariaat van de president kreeg ik het bericht terug dat hij het te druk had met binnenlandse conflicten, maar dat ik wel kon kiezen uit Gogo Khaindrava, 'Minister of State for

Conflict Resolution' en Giga Bokeria, parlementslid van de partij van Saakasjvili en woordvoerder voor de binnenlandse conflicten en de toetreding tot de EU. Na veel telefoneren hadden we van allebei het persoonlijke mobiele nummer, maar Khaindrava gaf leiding aan de onderhandelingen met de Ossetiërs en had het nu veel te druk met de Russische steun aan de rebellen. Hem had ik willen vragen of zijn op-

Kom maar terug! gebarde ik naar de boot, maar zo gemakkelijk ging dat niet. Bij de mevrouw in het schort moest ik Euro's inwisselen voor Lar voor het volgende papier dat iemand met medeneming van de vergaarde stempels ergens anders in de stad ging halen. Anderhalf uur had ik de boot opgehouden toen we uiteindelijk over de planken manoeuvreerden. De passagiers klaptten. Ik maakte een verontschuldigend gebaar, maar

Georgische Boerin in de Kaukasus

'Zuid-Ossetië en Abchazië zullen nooit hun onafhankelijkheid krijgen'

Parlementslid Giga Bokeria van Saakashvili's partij

dracht voor *Conflict Resolution* tijdelijk of permanent was. Het lukte wel om met Bokeria een afspraak te maken voor zondagmorgen om 10.00 uur. Een kwartier voor tijd belde hij af. Hij was net thuis en te ziek om voor de camera te verschijnen. We hadden er begrip voor omdat we om ons heen gezien hadden hoe groot de sociale druk is om te drinken tot je er bij neervalt.

Het kan ook een voedselvergiftiging geweest zijn natuurlijk want hij nam de dagen daarna zijn mobieltje niet meer op en je zou van een echte vent hier verwachten dat tenminste zijn lever hard blijft doorwerken. We gaven op. Ons visum was inmiddels verlopen en we moesten verder. We gokten op clementie aan de grens vanwege de grote populariteit van Nederlanders in Georgië. Vanaf Poti hadden mensen ons nageroepen als ze het Nederlandse kenteken herkenden: 'Sandra! Sandra!' De vrouw van de president uit Zeeuws Vlaanderen wordt hier op handen gedragen. 'Is she more popular than the president?' vroeg ik aan een monteur die werkte in het hotel. 'She is more popular than everybody!' glunderde hij. We kozen de kleine grenspost bij Vale in de hoop daar een grotere kans te maken doorgelaten te worden dan in Batumi. Bovendien wachtte ons in Batumi een drankgelag met onze Russische vrienden van de boot waaraan we graag voldaan hadden maar dat we nog liever door onvoorziene omstandigheden lieten passeren. Er was nauwelijks verkeer op de vrijwel onbegaanbare weg. De laatste zeven kilometer kostten bijna een uur. De auto werd gecontroleerd en het gestempelde document werd afgestempeld en ingenomen. De paspoorten werden gecontroleerd en we konden door. Op naar de Turken. Ze hadden er niet op gelet.

Maar de volgende post werd niet bemand door Turken. Hier stond het Georgische leger. We moesten terug. Niet te vermurwen. Niet om te kopen. Hij begreep dat ik het probeerde, maar daar deden ze niet meer aan. 'Ik moet m'n werk doen en die datum is niet goed. Als ik hier een stempel bij zet, ben ik m'n baan kwijt. Je moet terug naar Tbilisi om een nieuw visum te halen.' 'Ik mag toch niet naar Tbilisi zonder visum?' probeerde ik nog. Maar hij was onvermurwbaar. Vervolgens moest ik bij de douane proberen mijn afgestempelde document voor de auto terug te krijgen, want zonder dat document kwam de auto het land niet uit. Maar ik kon het document niet terugkrijgen omdat het al afgestempeld was. Dat kon hij niet ongedaan maken. Na drie kwartier onderhandelen had ik het document met een door hem geschreven tekstje in *oeli woeli* letters en hij had een fotokopie met mijn handtekening. Vijf uur later zaten we weer in Metechi Sheraton.

Bij een laatste poging kregen we Giga Bokeria weer te pakken. Hij was hersteld, excuseerde zich duizendvoudig en we maakten een afspraak. Op het balkon van zijn kamer in het parlamentsgebouw vertelde hij dat Georgië een Europees land was en zo snel mogelijk moest toetreden tot de EU. Ook zei hij dat Zuid Ossetië en Abchazië eerst weer onder controle van Tbilisi moesten komen voor onderhandeld kon worden over autonomie, maar dat ze dat dan wel konden krijgen. De terri-

toriale integriteit van de Georgische staat stond onder geen enkele omstandigheid ter discussie. De grenzen van Ossetië en Abchazië waren getrokken door de Sovjets en hadden geen waarde. Maar de grenzen van Georgië zijn historisch en dus heilig. Kortom, een opstelling die garant staat voor een langdurige, smerige en bloedige strijd die het land zal terugwerpen naar een niveau dat Europese deelname voor vele decennia uitsluit.

De mythe van de territoriale integriteit is de duivel van de 21ste eeuw. Laat toch gaan die Ossetiërs. Laat gaan die Tsjetsjenen. Laat gaan die Basken. We kunnen deze eeuw nog een miljoen slachtoffers van oorlogsgeweld en terrorisme voorkomen als we de mythe van de territoriale integriteit opgeven. Het kolonialisme van overzee is ontmanteld in de twintigste eeuw. De koloniale overheersing van de regio vanuit de hoofdstad is de volgende onvermijdelijke fase. Tony Blair moet nog eens de Nobelprijs voor de vrede krijgen omdat hij de Schotten en Welshmen meer autonomie gaf dan waar zij om vroegen. De Fransen hebben Corsica een referendum gegeven. Lubbers pleitte voor autonomie voor de negers van Darfur en waarschijnlijk heeft dat en niet de billen van een chagrijnige oudere dame hem de kop gekost. Het gaat de goede kant op. Maar Europa moet z'n vriend Saakashvili er van overtuigen dat ie de twee 'break away republics' moet loslaten.

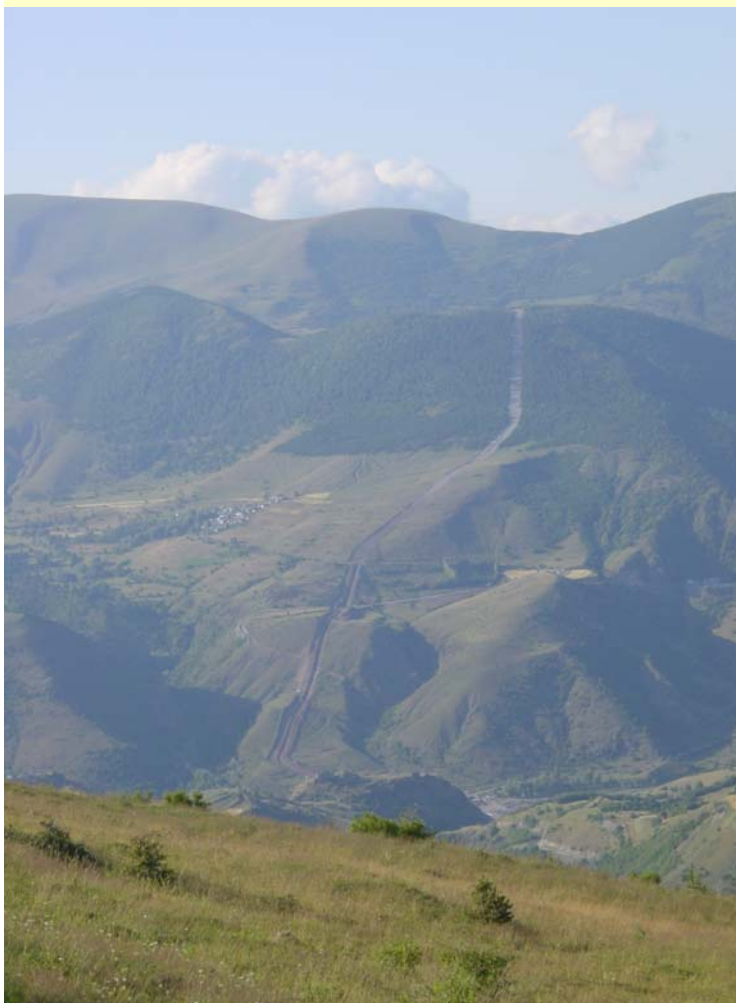
De Tsjetsjenen hebben heel goed begrepen dat alleen slachtingen als in Beslan de publieke opinie in Rusland kunnen bewegen om de steun op te zeggen voor het regionaal kolonialisme. Ik hoop dat Europa afstapt van de New World Order die al te krampachtig uitgaat van de instandhouding van de territoriale integriteit van elke natie staat. Het tijdperk van de overheersing is voorbij omdat deze geen functie meer heeft in de mondiale ontwikkeling van alle volkeren. Moskou zegt dat de Tsjetsjenen het niet kunnen zonder hun bezielende leiding. Dat zegt Tbilisi over Zuid Ossetië en dat zei Den Haag over Indonesië. Maar asfalt, Hollywood en satelliet televisie hebben die functie overgenomen van de hoofdsteden. De nieuwe buitenlandse politiek van Europa moet zijn dat eindelijk uitvoering wordt gegeven aan het handvest van de Verenigde Naties dat bepaalt dat alle volkeren recht hebben op zelfbeschikking. Niet alleen de vroegere overzeese koloniën, maar elk volk, in de Balkan, in de Kaukasus en ook binnen de bestaande EU.

Het kostte uren onderhandelen om nog dezelfde dag een uitreisvisum te krijgen. Normaal kon het dagen duren, maar als ik een brief had van de minister of het parlementslid... Ik vond het al een hele prestatie dat ik binnen twee uur een brief had van het secretariaat van de president waarin stond dat ene Kees de Gruiter snel het land moest verlaten, maar de consulaire dienst van het ministerie van buitenlandse zaken nam daar geen genoegen mee omdat Marjolijn Masselink er niet met name in genoemd stond en er dus geen sprake van kon zijn dat we allebei het land uitkonden. Het lukte om een tweede brief te krijgen met de handtekening van Natalia Kancheli de persoonlijke assistent van de president. We namen dezelfde grensovergang om de rare stempels op de autopapieren niet te hoeven verklaren. Maar er stond een andere ploeg die daar niets van begreep.

Het Metechi Sheraton in Tbilisi met de Dog in the Backyard

Het kostte evenveel moeite om Georgië binnen te komen als om er weer uit te raken

Gasleiding van Iran naar Georgië in aanleg

De Koerden krijgen met of zonder oorlog een eigen staat

Brug over de Eufraat in noordoost Turkije

In het grensgebied van Georgië en Turkije wordt koortsachtig gebouwd aan een pijpleiding van de gasvelden van Iran naar een distributiepoint bij Tbilisi. Georgië wordt tot nu toe van gas voorzien door Rusland maar het naderende noodlot van een oorlog tegen de Russen wordt door niemand weersproken. Het is alleen een kwestie van tijd en de hoop is dat die pijpleiding klaar is als de bom barst anders zit Tbilisi in de kou. Onze hele reis naar Turkije, langs de nomaden die kunstwerkjes maken van het stapelen van plakken gedroogde koeienstront met stro, langs Kars dat niet leek op het Kars dat de Turkse schrijver en Nobelprijswinnaar Pamuk beschreef, naar de Aras rivier die Turkije van Koerdistan scheidt, overal werd gewerkt aan de gasleiding die Georgië in staat moet stellen om de navelstreng met de Sovjets definitief door te snijden.

Op de grens van Koerdistan staat het leger achter zandzakken en betonnen muurtjes en controleert iedereen die er in en er uit wil. Koerdistan bestaat niet volgens Ankara, maar door zo duidelijk de onrustige gebieden te markeren met slagbomen en karabijnen, ontstaat vanzelf een grens. Of het nu in

Libanon was tijdens de oorlog of in Joegoslavië, steeds word je gewaarschuwd dat het aan de andere kant van de controlepost niet pluis is. Aan weerszijden van de grens klinkt dezelfde waarschuwing en aan weerszijden van de grens zijn ze blij met bezoek uit de wereld van buiten het conflict. Toen we op deze reis overnachtten in de bergen van West Koerdistan kregen we een schaalte komkommers en een dwingende uitnodiging om in het huis te overnachten in plaats van de plek tussen de hellingen en de sterren.

De weg naar Ankara en Istanbul gaat langs prachtige landschappen en eindeloze leegten. Er is hier plek zat om nog eigen staten te stichten voor alle ontheemde volkeren van de wereld. Als ik de Europese Unie was zou ik Turkije er graag bij willen: een gigantische plak land, prachtig en vruchtbaar. Je moet wel afspreken dat Koerdistan er niet bij mag. Als je de grens bij de Eufraat legt, krijgen de Koerden een eigen land, is Turkije in één klap een stuk moderner en kwalificeert daarmee gemakkelijker voor toetreding en haalt Europa geen nieuw conflict binnen door de Westkoerden te scheiden van de Oostkoerden met een nieuw ijzeren gordijn.

Nergens in Turkije was het eng. Aan weerszijden van de Eufraat brachten we de nachten door in de vrije natuur. De gastvrijheid was groter dan we aankonden. In Oost Europa was ons opgevallen dat de beginnende markteconomie leidt tot het kapotkopiëren van het succes van anderen. Er waren dor-

Overnachting bij de abrikozenboomgaard langs de Thoma

Aya Sofia vanuit een hotelletje in Sultanamat, Istanboel

De vertrekhal van het vliegveld Tempelhof, Berlijn

pen waar alleen bezems te koop waren. Een dorp verder kon je alleen hangmatten kopen. Er waren zelfs dorpen waar je kilometers lang niets anders dan brood kon kopen vanuit meer dan honderd verkooppunten langs de weg. Je zou verwachten dat iemand op het idee komt om beleg te gaan verkopen of broodmessen. Maar ook in Turkije waar de markt al veel langer z'n werk doet, zie je onvoorstelbare monoculturen. Zo draait de streek langs de

Thoma tussen Malatya en Kayseri vrijwel uitsluitend op abrikozen, volgens mij de meest overbodige vrucht van de schepping. Alles is oranje. De hele dag proberen mensen aan elkaar abrikozen te verkopen.

We wilden terug naar de beschaving. Duizend kilometer op een dag over wegen in aanleg naar Istanbul, Hier werpt de EU zijn schaduw vooruit met subsidies voor een snelweg van Istanbul naar Tbilisi. Twee nachten later in een ruk door naar Athene. Toen be kroop ons het gevoel dat we een soort Forrest Gump reis hadden gemaakt, maar dan steeds een dag te vroeg of te laat. De Hollywood figuur bleek steeds aanwezig bij de grote gebeurtenissen van de Amerikaanse geschiedenis, wij misten ze allemaal. Een dag nadat we het Tempelhof vliegveld bezochten in Berlijn, dat als twee druppels water lijkt op het Centraal Station in Rotterdam, werd besloten

dat het zou worden gesloopt. De dag voor herdacht zou worden dat het getto van Warschau was herbouwd, dronken wij bier op het oude marktplein. In Istanbul sliepen we in een hotelletje in de de Sultanamat. Een Amerikaanse soldaat in de kamer naast ons was er voor *relax and recreation* en om het basketball team van het leger aan te moedigen dat het een dag later tegen de Turken op zou nemen. Op weg naar Athene hoorden we de volgende dag dat een hotel honderd meter verderop met de leden van dat basketball team was opgeblazen.

De haven van Piraeus en het marktplein van Warschau

In Piraeus, de haven van Athene, mochten we het haventerrein niet op om te wachten op de boot naar Naxos omdat iedereen zenuwachtig was voor aanslagen bij de Olympische Spelen. Daar lagen de cruiseschepen voor de *very important persons* te wachten op het begin van de spelen. We brachten na een non stop rit uit Istanbul de nacht door op straat en douchten bij het krieken in de autotent terwijl de files naar de ferry's op gang kwamen. Toen we een vier dagen later terugvoeren zagen we het spektakel en het vuurwerk van de opening op de televisieschermen aan boord van de ferry naar Piraeus. En toen we de haven naderden ook in het echt aan de horizon. De *fast ferry* moest de haven *slow* benaderen vanwege de *security* rond de feestelijkheden. Op de snelweg die ons rond Athene leidde en die speciaal voor de spelen was aangelegd, kwamen we in een bijzondere colonne terecht. De bussen die het Israëliëse Olympische team na de feestelijkheden naar het Olympische Dorp brachten, werden begeleid door niet als politieauto gemarkeerde personenwagens waarin naast de bestuurder steeds een man zat met een Uzi in de aanslag, horizontaal tegen de schouder, gericht op de eigen voorruit.

Het lijkt er op dat Turkije het probleem van corrupte verkeersagenten aardig onder controle heeft. Twee keer werden we aangehouden voor te hard rijden. Beide acties waren overduidelijk ingegeven om zoveel mogelijk bekeuringen uit te delen op uitvalswegen waar nagelaten was de bebouwde kom snelheid te herroepen, maar ze staken de inkomsten niet in eigen zak. We kregen een aantekening in de 'triptiek' van de auto en moesten binnen drie dagen betalen bij een Akbank kantoor of bij het passeren van de grens. Het systeem werkte en de prijzen waren pittig. In de Oekraïne werden we een keer of zes aangehouden voor onduidelijke overtredingen en daar lukte het steeds om er onderuit te komen door een *protokol* te eisen en niet in te gaan om van al het papierwerk af te zien en gewoon vijftig *hryvnia* (klinkt als *roebje*) te betalen. De Russen gaven gewoon je papieren niet terug als je geen honderd roebel doneerde. In Georgië werden we niet een keer lastig gevallen door deze plaag van aasgieren. Toen we daar het parlamentslid Giga Bokeria over complimenteerden, vertelde hij hoe het echt zat. Het was in Georgië nog veel erger dan in Rusland. Maar een maand geleden hadden ze de volledige verkeerspolitie op staande voet ontslagen, 24.000 man.

De City Safari bus als comfortabele slaapplek

Nog niemand had geklaagd en er was nog geen melding van een verhoogd aantal verkeersongelukken. Zulke oplossingen probeer ik te onthouden voor mijn eigen politieke carrière.

De Vito had op vijftig centimeter hoogte een extra vloer. Daaronder paste alle bagage en erop lag een comfortabele matras. Met het uiterlijk van een gewone bestelauto op overal verkrijgbare diesel, konden we comfortabel reizen en overal overnachten. In de grote steden kozen we voor comfortabele hotels. Dat was qua kosten ook goed te doen met een liter diesel van gemiddeld dertig cent en gratis verblijf in de vrije natuur. Twee keer straalde de omgeving

Hotel in Armavir, Rusland

zoveel bedreiging uit dat we kozen voor een hotelletje in een provinciestadje en twee keer kregen we daar spijt van. In Kovel in de Oekraïne, net over de Poolse grens kwamen we midden in de nacht aan. We hadden uren doorgebracht aan de grenspost waar we niet werden toegelaten omdat we twee dagen te vroeg arriveerden voor de geldigheid van ons transit visum. We hadden berekend dat we die twee dagen eigenlijk wel nodig hadden om op tijd aan de Georgische grens te komen. Als toeristen maakten we geen schijn van kans, maar als we voor belangrijke zaken in de Oekraïne moesten zijn waarmee veel geld [ting!] gemoeid was, kon hij de stempel het wel aan zijn superieur verantwoorden. Ja ik was een zeer belangrijk zakenman en ik had er best wat voor over [ting!] om op tijd op mijn zeer belangrijke afspraak te zijn. Om twintig moest hij lachen. Hij moest delen met zijn superieur, dus twee keer vijftig was de *bottom line*. Toen moest gewacht worden op een geschikt moment dat ik de briefjes in zijn kantoortje onder een stapeltje formulieren kon schuiven. Het was echt *frontier land* achter de grens. De uitstraling paste bij de verhalen die gaan over grensovergangen in deze streek: gespuis, smokkelaars, zwarthandelaren, bendes die vrachtwagens overvallen, junks die alles jatten wat los zit. Geen plek waar je rustig gaat slapen.

Het hotel van Kovel bleek smerig en totaal vervallen. Het enige dat het nog deed was het liniaaltje waarmee twee dames achter de receptie tergend langzaam in cyrillisch gestelde formulieren afscheurden, voor de kamer, voor de sleutel, voor de parkeerplaats, voor de autoriteiten, voor de boekhouding... Het liftje stopte veertig centimeter onder de verdieping van onze kamer. Het raam keek uit op de bewaakte par-

Bij Beslan splitst de weg naar Grozny en Vladikavkas

keerplaats waar we de bewaker om onze bus heen zagen scharrelen. De bar van het hotel was het enige dat nog open was in het stadje en we hadden honger. Tot overmaat van ramp werden we allebei ziek van de voorgebakken kippenpoten in de vitrine die te kort werden opgepiept in een soort magnetron. Eén dag voor Marjolijn, twee voor mij. Onder die omstandigheden valt het op hoe smerig het Oost Europese sanitair vaak is. Er is zo'n onverklaarbaar groot contrast tussen de smetteloos geklede, gekamde en gewassen meisjes die ook hier in Kovel langs de hoofdstraat flaneren met veel aandacht voor mooie schoentjes en tasje en de zwijnenstallen waarin ze dat allemaal voor elkaar krijgen.

Het andere erge hotel was in Armavir langs de *terrorist highway*. Het enige openbare leven speelde zich af in een oude disco die omgedoopt was tot *Casino* wat in heel Rusland een aanduiding lijkt voor broedplaatsen van criminelen. Daar moesten we het meubilair en het pad van de matras naar de badkamer bedekken met de lakens want de eerste aanblik veroorzaakte direct een aanval van allergie. De deur kon niet op slot omdat die herhaaldelijk ingetrapt was geweest. Voor zover er schoongemaakt wordt, gebeurt dat door het oppervlak in te smeren met een Ajax-achtige sub-

stantie, een methode die in Nederland nog wel in bruine cafés wordt toegepast. De combinatie van reukstoffen in het schoonmaakmiddel, schraal bier en vele lagen gevangen stof en vuil is het beste recept tegen te lang in de kroeg hangen.

In de Vito hadden we daar geen last van. Een simpele tent van eigen ontwerp over de achterklep biedt extra ruimte, lucht, schaduw en een douchecabine. Alleen in Berlijn hebben we een camping opgezocht aan de Spree. Verder was het steeds gemakkelijk om plek te vinden in de open natuur. De jerrycans met water warmden de hele dag op voor de douche en een aquariumpompje aan een slang deed de rest. Na een koude nacht in de bergen gingen er een paar pannetjes gekookt water bij. De twaalf volt koelkast was natuurlijk onmisbaar. Voor noodgevallen hadden we een voorraad crusli en lang houdbare melk. Eetgelegenheden onderweg zijn er weinig en je wordt niet gelukkig van lauwe borsjt met bonken bouillon gel. Maar de winkeltjes en markten hadden heerlijk brood, kazen, worsten, heerlijke ingemaakte groenten in grote variatie en overal was kip, vis, bief, verse groente en fruit te vinden, dus we hebben onderweg gesmikkeld en 's avonds achter de auto gekookt.

Na een paar dagen uitblazen op de stranden van Naxos zijn we de Balkan in gegaan om daar de binnengrenzen te onderzoeken. In 1994 en 1996 waren we al zo diep mogelijk doorgedrongen in Kroatië, Bosnië en Servië. Nu zijn we wat preciezer gaan kijken in Macedonië, aan weerszijden van de Vardar. Tetevo is een Albaans stadje en rebellen die verwant zijn aan de Kosovaarse UCK willen het gebied aan de linkeroever van de Vardar losmaken van de rest van Macedonië, waar zij niets mee hebben. Het nationalisme van de Albanen is beangstigend en het is duidelijk dat deze oorlog nog niet af is. De zwarte adelaar op rode ondergrond is overal. Wat we hier nodig hebben, is een makelaar die stukjes land en huizen uitwisselt aan weerszijden van de Vardar om de mensen die gevangen zitten aan de verkeerde kant en graag bij hun eigen mensen willen wonen, waardig te laten verhuizen: UNHEB, the *United Nations Home Exchange Bureau*.

Voor het eerst op deze lange reis nam de ergernis aan lokale gebruiken het over van waarneming en verwondering. We reden door Kosovo op een dag dat veel getrouwd werd. Elk gezelschap in een rij constant claxonnerende auto's met geschenken voor de uitzet onder de ruitenwissers en aan de spiegels. Vooral geborduurde handdoeken waren *en vogue*. Autodaken en motorkappen veelal bedekt met Al-

Kosovo heeft geen economie

De Albanese jongens van Mitroviça leggen uit waar de Serviërs zitten

baanse vlaggen. Uit de ramen werd continu gezongen en gejuicht door de zussen, nichten en vriendinnen, bij voorkeur met het hele bovenlichaam uit het raam. Urenlang zaten we tussen deze trage colonnes en de vreugde was allemaal nep. Het was een soort ritueel om het gezelschap in een trance te brengen waarin de gearrangeerde verbintenis in de stam en de *extended family* wordt verankerd en de slachtoffers, het bruidspaar, onder grote druk komt te staan om zich te verzoenen met hun lot. Dit soort folklore is irritante achterlijkheid. Zo, dat is er uit.

Kosovo wordt volledig vernietigd door de NGO's en de vredestroepen. Op hun euro's drijft de hele economie. Het land heeft belang bij blijvende onrust en die is er dan ook. Nog steeds worden verspreid wonende Serviërs gepest en mishandeld. De situatie in de noordelijke stad Mitroviça blijft gespannen. Ook hier scheidt een rivier het Servische en het Albanese deel. De jeugd is helemaal vergeven van de haat. Ook hier lijkt de enige oplossing de inschakeling van de makelaar van de Verenigde Naties. Het noorden van Kosovo moet zo snel mogelijk overgedragen worden aan Servië. Indertijd, toen de geallieerde troepen over elkaar heen buitelden om als eerste in Kosovo te zijn en de Russen wonnen door het vliegveld van Pristina te bezetten, hadden zij eigenlijk terug moeten trekken naar het noorden om van Mitroviça een Russische sector te maken. Zo hadden zij een status quo van een grenscorrectie kunnen afdwingen en had het conflict kunnen worden opgelost volgens het Cypriotische model.

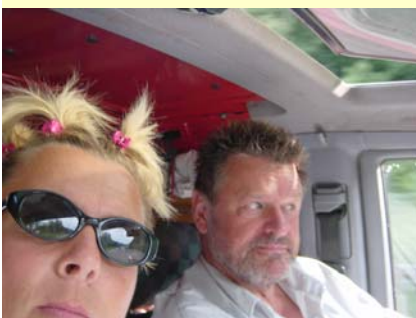
De brug over de Ibar in Mitroviça is al hermetisch gesloten om botsingen te voorkomen. Misschien kunnen KFOR en UNMIK zich op een mooie avond ongemerkt terugtrekken om het noorden onder de controle van Belgrado te brengen. De Kosovaars/Servische grens wordt door Belgrado niet erkend. De Servische politie die daar de paspoorten controleert, vraagt kwaad wat wij in Kosovo te zoeken hadden. Ik had over Niš moeten rijden. Maar dit was de kortste weg, liegen we quasi onwetend.

Ik vind dat hij me een visum moet geven om geen problemen te krijgen als we het land weer verlaten. Hij vindt dat ik een visum had moeten krijgen toen ik Servië binnenkwam, en dat is niet hier want Kosovo is ook Servië. Uiteindelijk rijden we door zonder stempel. Een dag later, bij de Kroatische grens moeten we alsnog een visum kopen.

Belgrado vanuit hotel Praha bij het ochtendkrieken

Vrede blijft de belangrijkste opdracht voor de Europese Unie

Na ruim 13.000 km weer op de Duitse Autobahn

Belgrado is een prettige stad, het culturele en intellectuele centrum van de Balkan; een echte stad van vrije individuen. Toen we aankwamen volgden studenten een belangrijke sportwedstrijd op een groot scherm op straat. Zelfs toen we er waren in 1994 en 1996 ging het grote stadsleven gewoon door. De McDonald's bleef open tijdens de Amerikaanse bombardementen van 2000 en toen we er in 2001

langs kwamen op weg naar het Jordanië lagen de ministeries nog geheel in puin, maar het sportkleding merk *Champion USA* had al weer lichtreclame op prominente plekken. Op deze reis logeerden we weer in het oude en versleten chique hotel Praha, recht tegenover het Moskva Hotel. Als Servië z'n oorlogsmisdadigers heeft uitgeleverd, gescheiden is van Montenegro en Kosovo heeft losgelaten, moeten we dat land zo snel mogelijk de EU binnenhalen.

Dat Europa nog niet af is, is duidelijk. Een uitbreiding van Europa tot aan de Dnjepr en de Eufraat en het opnemen van de Balkan en de Zwarte Zeelanden Bulgarije, Roemenië, Moldavië en Georgië is vooral zinvol als vervolgens binnen Europa de grenzen van de nationale staten kunnen oplossen. Dan is er kans dat Europa een vreedzame regio wordt van vrije volkeren. Maar uitbreiding naar het oosten betekent vrijwel zeker dat de positie van de natie staat binnen Europa wordt versterkt. De huidige leden zullen in mindere mate bereid zijn de bouwstenen van de staat aan Europa over te dragen. Veel mensen binnen de Unie verwachten dat de hand gelicht wordt met de controle op de toelatingscriteria Dat wantrouwen is gerechtvaardigd. De enige manier om kracht en uitbreiding te combineren is door het tempo te laten bepalen door draagvlak. Daarvoor moet het vetorecht van elke lidstaat voor elke uitbreiding intact blijven zodat zonodig de bevolking zich daarover in een referendum kan uitspreken.